

BOGANMELDELSE

Jens Rosing og Sven Havsteen Mikkelsen:

SAGN OG SAGA FRA ANGMAGSSALIK

Udgivet af Nationalmuseet og Det grønlandske Selskab i forbindelse med forlaget Rhodos.

Denne store og smukke bog med østgrønlandske fortællinger er et digert værk på over 300 sider med talrige illustrationer i træsnit og farveplancher, som med stor intensitet levendegør fortællingernes miljø og atmosfære.

Jens Rosing har samlet de forskellige kilder sammen og gengivet dem på dansk. Sven Havsteen-Mikkelsen har skabt illustrationerne. Begge mestre for bogens tilblivelse har 3 generationers nærmeste tilknytning til Østgrønland, og deres hjem har givet dem forudsætning for den dybe indlevelse i og respekt for den særegne østgrønlandske tradition. Bogen vil glæde den grønlandsinteresserede, fordi den lader os se det lille østgrønlandske samfund, som det ser sig selv, og den vil glæde bogelskeren ved sin fine udførelse.

Teksterne i SAGN OG SAGA svarer sammen med Jens Rosings »Isimardik« til ANGAKORTALIGSSUIT I-II, der udkom på grønlandsk i 1957 og 1961, idet man der for en stor del finder de samme kilder anvendt. Men SAGN OG SAGA er mere omfangsrig, idet den foruden de samme kilder er baseret på en god samling af nye kilder, der dels gav nye varianter af allerede kendte sagn, dels gav stof til helt nye fortællinger. I nogle fortællinger fra det fælles stof er der blevet nye kilder indredigeret, og her kunne man ønske sig tydeligere skelnen mellem de forskellige kilder.

Då ANGAKORTALIGSSUIT er skrevet på vestgrønlandsk, er det ofte gået ud over navnenes østgrønlandske form. Men SAGN OG SAGA behøver ikke i den grad at tage hensyn til vestgrønlandske skrivemåder, man kan derfor bedre vise respekt for det østgrønlandske islæt. Ved at undgå vestgrønlandsk skrivemåde er Jens Rosing gået uden om den ret uheldige sammenblanding af østgrønlandsk og vestgrønlandsk, som ofte har resulteret i ord, der ikke bruges nogen af stederne. Han skal have ros for sin indsats for at gengive østgrønlandske ord på østgrønlandsk, og dog kunne man ønske sig fuldstændigere frigørelse fra vestgrønlandsk. Adskillelsen af bogstaverne t og d er sket af hensyn til, at denne så at sige samme

lyd i den østgrønlandske dialekt svarer til to forskellige lyde i den vestgrønlandske, og virker dermed som en inkonsekvens. Hensynet til lyd-længde, der er gengivet ved accenttegn, kunne være gjort med større omhu. Men bortset fra det virker den østgrønlandske gengivelse forfriskende og er med til at understrege det østgrønlandske særpræg.

Mere iøjnefaldende virker en enkelt misforståelse, der har sneget sig ind i fortællingen om åndemaneren Ajijaks første åndeflugt, hvor ordet *qisuk* (åbenvandshimmel) er forvekslet med *qissuk* (træ, ved). Der står, at den unge Ajijak ville gøre sin åndeflugt til »det træløse land (en skybanke ud i himmelranden)«. Den grønlandske tekst svarer til: »imod stedet uden åbenvandshimmel (mørkere himmel over (åbent) vand)«, idet den indsatte parentes kun hentyder til *qisuk* og ikke til *qisoqángitsoq* (stedet uden åbenvandshimmel).

Nogle af sagnene er varianter af gamle sagn, der har deres oprindelse uden for Grønland. Nogle har et diskret myteindhold, f. eks. månefortællingerne. Der er nogle sagn, som også kendes fra Vestgrønland, om end under andre navne. Sagnet om Qilaituaq ligner således sagnene om Qátáq og Tigak fra Vestgrønland. Det er overraskende at finde fortællingen om Kigutíkaq, der af hvalfanterne blev ført til Europa, her fortalt som Kilíka. Denne fortælling viser ganske tydeligt, at Angmagssaliks område ikke har været helt isoleret. Andre af fortællingerne findes kun i Østgrønland, f. eks. Manden fra Kialéq. Disse fortællinger blev set gennem et undrende øje, der var humoristisk nok til at more sig over den manglende forståelse af det set. Virker humoren ind imellem barsk og fattig, træder historiens helt, fortælleren mere levende frem i disse til tider ufordøjede oplevelser.

Ved de nyere fortællinger, hvor man endnu kan finde spor af oplevelsernes friskhed, fremtræder østgrønlandernes verden som en ligeså fremmedartet virkelighed, som den europæiske må have været for Kilíka. Ved disse fortællinger ser vi, hvordan menneskene, når deres behov for mad, overflod og glæde var dækket, ikke ville nøjes med at leve af brød alene. Sangkampe, festligheder, åndemaneropræden og andre former for underholdning og åndsliv spillede en stor rolle. Bag denne sorgløse glæde skimter man livets farer. Menneskers, ånders og elementernes onde vilje skabte behov for beskyttelse i amuletter, trylleord.

tabuforskrifter og hjælpeånder, hvoraf de sidstnævnte så sandelig også kunne vende sig imod de mennesker, som de skulle beskytte. Bogen bringer blodfejdernes tunge byrde på nærmeste ind på livet af læseren, og det samme gælder misfangstens trøstesløse hungerperioder, hvor nøden forstærkede den enkeltes karakterbrist til den sørligste egoisme. Man oplever den forfærdeligste ligegyldighed selv over for ens nærmeste, fortalt i en så gribende håbløshed, at man ikke vil fordømme den, hvis livsvilje får ham til at begå handlinger, han normalt ville afsky. Beretningen om den store sultevinter er blevet fortalt med en så ubarmhertig ærlighed, at de døde næsten virker ligeså levende som mange af de overlevende, som i deres desperation selv tilsidesætter hensynet til et af livets farligste krisepunkter, nemlig når en sjæl har forladt sit legeme og ikke er kommet i dødsriget endnu.

Beretningerne stammer fra en række bopladser ved Angmagssalikfjorden, og den boplads, der vel blev hårdest ramt var Qernertivardik. Her var der kun to kvinder, der overlevede, dels ved at æde af ligene, dels ved at tilsidesætte dødstabuen. De levede til sidst af strandplanter, selv om de efter dødstabuen ikke måtte komme på stranden. Den ene Angánê, kom til sidst til stranden fra forskellige retninger, undtagen i retning fra Ikásagd-ivaq. Med hensyn til årsagen til hendes uvilje mod at gå i den retning, er der uenighed mellem den grønlandske udgave og SAGN OG SAGA. Mens Angánê i SAGN OG SAGA er bange for slægtingene til en af dem, hun og hendes moder har ædt af, var hun i Angákortaligssuit bange for gengangeri. Selv om der ikke er blevet nævnt navne her, er der i alt fald ingen tvivl om, at det drejer sig om de to, som hun skyldte dødstabu, hendes bror og svoger, der begge to døde på strækningen mellem Qernertivardik og Ikásagd-ivaq. Det er underligt at tænke på, at disse frygtelige tildragelser skete for mindre end hundrede år siden.

Et indblik i åndemanernes verden virker ofte forvirrende. Det er også tilfældet her. Det skyldes vel først og fremmest, at de grønlandske religiøse forklaringer kun sjældent er begrundende. Desuden er vi ofte tilbøjelige til at søge efter en klar regel i manifestationerne i stedet for at finde en ramme, inden for hvilken variationerne fremtræder.

Åndemanerens verden og hans hjælpere bliver her beskrevet i eksempler. Historierne tyder på en begyndt, men ikke afsluttet specialisation i åndevederen. Eksemplerne er i virkeligheden fortolkninger af grundlæggende forestillinger, der skimtes i baggrunden. Men endnu tydeligere ser vi i disse historier øjenvidneskildringer fra folk, der ikke selv til bunds forstod, hvad de så

og oplevede. Det var tilskuerens beretninger af forskellige former for åndemaneroptræden. Man læser om åndemanernes »rangstige«, der synes at stå mere i relation til, under hvor mange former åndemaneren kan optræde, og efter hvor mange problemer, han kan tage sig af (f. eks. åndeflugt, tupilakjagt, sygdomsårsag o. l.), end hvor effektiv han er. Specialisterne er blevet betragtet som åndemanere af lavere rang, fordi de kun kunne tage sig af et enkelt problem, selv om de ofte måtte træde til, når andre åndemanere måtte give op.

Fra Vestgrønland kender vi en åndemanerberetning, hvor åndemaneren brugte isbjørnen og hvalrossen som hjælpeånder under sin tur til havets moder. I SAGN OG SAGA finder vi den samme form for åndemaneroptræden, og begivenhedernes forløb går fuldstændigt parallelt, indtil åndemaneren forlader huset. I SAGN OG SAGA har vi nemlig beretningen fra tilskueren, der er ude af stand til at følge åndemaneren på dennes færd, men fortæller om sine oplevelser, mens åndemaneren Avko er væk. I den vestgrønlandske beretning har vi derimod åndemanerens oplevelse i huset og under havet. Det er to historier, der på bedste måde supplerer hinanden eftersom der ikke er forskel på begivenhedernes forløb.

Der er flere beretninger om rejser nordpå, hvor folk i nogen tid bor i isolation, snart i overflod, snart i »selvforskyldt«
nød, fordi man overtrådte tabuens krav. Disse historier er beretninger om den livsnære ånde verden, der gang på gang blander sig i hverdagen. Hensynet til åndevederen var dikteret af frygt, og i det hele taget må frygt betegnes som en af de grundlæggende handlingsårsager.

Hvad frygt kan betyde, træder tydeligt frem i fortællingen om Púngujôq, om end eksemplet er negativt. Púngujôq var en pige uden familie, d. v. s. uden hævner, så ingen skyldte hende frygt. Historien om, hvordan hun blev overladt til sin skæbne, men overlevede ved tilfældets hjælp, er et tydeligt eksempel på, at det ikke altid er lysten, der driver værket. Fristelsen til at sparke den svage er ikke noget nyt, heller ikke det, at ingen bryder sig om at stikke af imod de andre ved at hjælpe en, som naboen spytter på. Her finder man historier, der udleverer personerne uden noget forsøg på at pynte på deres handlinger eller motiver. Det er historier, der bringer personerne på så nært hold, at ikke engang den ret ensidige beskrivelse gør fortællingernes ansigter til blot typer, man har i dem tryllet mænd og kvinder af kød og blod.

Hvis forskellige træk fra østgrønlanderens hverdag har fjernet os fra vort miljø, så har det religiøse indhold bragt os uden for vor erkendelsesverden. Virker den religiøse betragtning naiv og inkonsekvent, bliver den dog netop med disse

inkonsekvenser ophøjet til religion, idet religionens kendemærke er en paradoksal virkeligheds-erkendelse. Virker den ulogisk, så spejler selve tilværelsen sig i det, for tilværelsen er ulogisk. Vore kilder har tilsyneladende mere sans for åndemanerens udstyr af redskaber og hjælpeånder end for, hvad der foregår i åndemanerens og tilskuernes indre. Derfor har vi svært ved at anerkende, at åndemaneren og tilskueren oplever noget, til trods for, at vi nogenlunde ved, hvad ord som ekstase, hypnose eller suggestion dækker. Vi må dog regne med, at åndemaneropræden for nogle åndemaneres vedkommende var »keine hexerei, nur behändigkeit«.

Der er i bogen udmærkede eksempler på sindets sikkerhedsventil, sangkampen. Det var en kunst, der krævede stærk disciplin af sin udøver, for når tilskuerne skulle afgøre kampens udfald, måtte man prøve at gøre et godt indtryk på dem. Det krævede forberedelse, der kunne vare så længe, at man kunne se problemet i et større perspektiv. Ingen måtte dræbe en sangkampsmodstander, så man i nødsfald kunne redde livet ved at udfordre ens fjende til sangkamp. Under sang måtte deltagerne tage de største fornærmelser med smil, også for at vinde »dommernes« gunst. Det bevirkede på den anden side, at en skrap behandling var forventet, og det tog så meget af brodden, at sangkampfæller efter gentagne revanchekampe ofte blev sangvenner, d. v. s. de fortsatte sangkampene, men nu som underholdning. Det var reglerne. Forskellige beretninger viser, at nogle folk havde svært ved at tage nederlaget eller dets form. I bogen finder vi eksemplerne derpå i for-

tællingerne om sangkampe mellem Misartaq og Qutsuluk, og mellem Avko og Ilíngivákéq. Beretninger har jo ofte forkærlighed for at behandle det usædvanlige.

En hel række af østgrønlandske personligheder passerer revy i bogens fortællinger. Personernes vaner, særheder og karaktertræk træder så levende frem, at østgrønlandske menneskefigurer uden arme og kun med antydning af ansigt ligefrem kan stråle af personlighed. Det er værdifuldt at se, at de menneskelige skrøbeligheder og uvaner i deres hændelsesforløb lige så godt kunne have fundet sted hernede. Lige så tankevækkende er det at se, hvor forskelligt glædesytringer kan forme sig, fordi man både hernede og deroppe ind imellem finder på at tøjle ens glæde i »vær-dig« ramme.

Hen imod bogens slutning møder vi en skildring af den kvindelige åndemane Kákáq, en kvinde, hvis stærke viljesytringer efter sigende nu og da bragte hende uden for den ramme, samfundet satte for rigtig opførsel. Hun var en kvinde med personlighed nok til at bære samfundets sorte stempel, og alligevel kunne hun blive gammel med evighedens skær strålende over sit ansigt.

Når man ser bogens fine udstyr og dens prægtige udførelse, kan man ikke lade være med at sætte forventningerne i vejret. Det er en bog, der stiller krav til læseren, og man tager den ikke med i sengen til at falde i søvn over. Hvis nogen er skuffet efter læsningen af bogen, har vedkommende glemt at læse med åbent sind, hvilket er betingelsen for at kunne opfatte livets mangfoldighed som tilværelsens rigdom.

Robert Petersen.